

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Handwritten

Handwritten

Handwritten 1905 p.

891.99

\$-85

1380 - 8 NOV 2011

Ե. ՓՐԱՆԳԵԱՆ

ԱՐՇԱՄԱՐԻԱԾՆԵՐԸ.

(Ազատագրում ,, Մեակ " թագրից)

1905

Թաւից

Աւստրալիական Հայոց քննական սպարան.
Յիշատակ վարչախոնից Երևանի Գրադպրոցների

891.99

\$-85

13 APR 2011

891.99

Ճ-85

ս.Ճ.

Ե. ՓՐՆԳՆԵՆ

ԱՐԶԱՄԱՐԻԱԾՆԵՐԸ

16914

II

Մուրացիաններ...
 Ամբողջ դատախարհը էլ դա, մոռացված
 և արձամարում մարդկանց մի աշխարհ:

Ամեն անկիւնից լսուած են նրանց զօտն
և գարձուրելի պապոսկ - հառաշները,
ամեն բօպէ առաջոց ցցուած են մերկ և
վտիտ մարմիններ:

Նրանք ամեն տեղ են:

Պարսիկ մուրացկանն էլ վիշտ ունի,
նոյն իսկ շատ վշտեր, անթիւ խոր խո-
ցեր, բայց արհամարում է այդ բոլո-
րը, մոռացւած է նա:

Անտանելի է նրանց համար ձմեռ-
հաճելի, գուրեկան են գարունը և կեն-
սատու ամառը: Ի՞նչպէս կողմին, որ
միմիայն այդ երկու եղանակները յա-

ջորդէին իրար: Աշունն էլ լաւ է, բայց
ուշ ուշ աշունը:

Այդ ժամանակներում նրանք բաւական
երջանիկ և գոճ են: Զրջում են նրանք
անդադար, գիշեր ու ցերեկ, ձրիաբար
վայելում են արևի տարութիւնը, հան-
գիստ ու ապահով գիշերում կապոյտ եր-
կրնքի տակ, այս և այն անկիւնում, շար-
ւում արևոտ պատերի տակ և անբնդ-
հատ ձեռք մեկնում սրան նրան:

Ահա մէկ մայր. նա կուշ է եկել պա-
տի տակ: Վեզտոտ և գզգզւած շորի կը-
տաքների մէջ փաթկած նա ունի եր-
կու փոքրիկ ծծկեր գաւակներ: Ազեր-
սում է մայրը, ճշում են փոքրիկները:
Անցորդները դնում, գալիս են անգա-
ղար, նրանց ուշադրութիւնը չէ գրաւում
պատկերը: Ըստ սովորական է, շատ է
այդպիսիների թիւը:

Ահա թիշ հետու մի պատկեր էլ, գար-

ձեռք շատ սովորական պատկեր: Մուրացկան է նա, մի արհամարհած արարած: Ծերունի է նա, բնկած երեսփրա, արևի կիզիչ ճառագայթների ասակառատ արիւն է հոսում նրա բերնից և խեղճն լերդանում: Նա բոլորովին անշարժ է, լժուժ է, սր մուկ է, բայց ոչ: Նրա մերկ կարծր ծանր բարձրանում և իջնում է, հազիս նշմարելի է նրա բերանի թեթև և կամացուկ բայ ու խուփը: Ի՞նչպէս նա կուզէր մտնել, վերջ տալ իր շարքաշ կեանքին: Բայց հեռու է գեռ մահը, նա գեռ շատ է ապրելու: Եւ ապրեց, ապրեց նա փողոցում, միշտ էլ նոյն վիճակում:

Եկաւ դատասարը, տեսաւ նրան և անցաւ: Նոյն տեղով անցաւ մուշտէիզը, դուելի հայեացք ձգեց նրա վրա և գնաց: Անցաւ ժողովուրդն էլ անտարբեր: Նա ոչ մէկի մէջ գուժ չը շարժեց, նա չը

դրանց ոչ մէկի ուշադրութիւնը, ոչ որ չը կարեկցեց նրան: Ե՞րբ է թշուար քաղցը ուշադրութեան արժանացել:

Պատկերները յաջորդում են իրար:

Ահա այնտեղ, փողոցի ծայրում, իրարանցում է տիրել, ցաւոտ և դիւայլին ճիշեր և ըրբիջներ են լուսում: Գրանք մուրացկաններ են, արհամարած արարածներ, չոր, ցամաքած մարմիններ, փոխտ, սարսափելի դէմքեր: Այժմ նրանց հիւանդոտ դէմքերը փառում են, փայլում են նրանց խոր բնկած աչքերը: Նրանք կեանք են ստացել, սուտյգ են այժմ: Միշտ էլ նրանք այդպէս են, երբ իրանցից մէկը ոգորմութիւն է ստանում, իսկ միւսները՝ չէ: Նրանք իրար հրում, շանդում են, հայհոյում միմեանց, յարձակում իրար վրա, յարձակում սղորմութիւն տուողի վրա, կախում նրա փշերից, պահանջում յամառութեամբ և

բայ շին թողնում մինչև ստանալը: Ազ-
մուկից մէկ-մէկ, իրար չհատից, գէս-
դէնից վազում, գալիս, խստնում են
սրանց և ուրիշները, կազմելով մի մեծ
խումբ: Պատկերը էլ աւելի ամբողջա-
նում է:

Ձահրան էլ եկաւ: Նա միայն հեռւից
գիտում էր:

Չատերին գրաւեց այդ տեսարանը,
շատերը շապիկներն այնտեղ մաս ստա-
նալու յոյսով: Բայց այնտեղ, Թ. բազարի
արևմտեան դռան առաջ, հէնց իր ա-
մենօրեայ տեղում էլի պոպոզ չէր իմ
ծանօթ մուրացիկներ: Նա միշտ մտած-
կոտ, միշտ էլ լուռ է: Միայն նրա ու-
շաղրութիւնը շը գրաւեց տեսարանը.
նա շատ բաներ ունէր մտածելու, ան-
թիւ մտքեր գերել են նրան: Նա անդա-
գար և անյոպ կերպով ծխում և երբեմն
էլ դառն հայեացք է պցում առաջը տա-

րածուղ գերեզմանների վրա: Այդ է նրա
ամենօրեայ գործը. նրան միշտ կարելի
է տեսնել իր տեղում:

Ձարհուրելի է նա. գեղնութիւնը սար-
սափելի կնիք է դրել նրա գէտքին: Նա
անընդհատ ծծում է դառն և սև ծու-
լը:

Փողոցի մի խուլ անկիւնում մի քանի
կին - մուրացիկանների մէջ հետևեալ լսո-
սակցութիւնն էր սկսել:

— Այսօր ինչքան էս ձեռք պցել, նար-
գիլ:

— Միմիայն երկու թամբալ^{*}), մէկ
թամբալ էլ առաջ ունէի, այնպէս որ
այժմ երկու շահի^{*}) ունեմ: Իսկ գո՛ւ, Ձու-
րէլիլ:

— Է՛հ, ինձնից մի հարցնի. երանի
քեզ, որ գաւակ չունես: Տեսնում ես,
երկու եթիմ ունեմ, բայց միմիայն 2
շահի և 2 թամբալ ունեմ. սրանով ինձ

*) Թամբալը — 2) կողէկի:

*) Չահին — 1 կողէկի:

կերակրեմ. թէ էս եթիմներին:

— Ես ինչ անեմ, որ դու յիմար ես. վարելը այնպէս, ինչպէս ես եմ վարում: Ախր մէկը հարցնող լինի՝ ինչի համար են եթիմները. խեղդիք, գցիք էն կողմը, միթամ զրանց բարութիւն արած կը լինիս, որ մեծացնես և բայ թողնես. մեր վիճակը չէս տեսնում:

— Թողնենք էդ. քո ամէն օրու, խօսքերն են զրանք. չեմ կարող, չէ, ես սիրտ ունեմ: Ես կուզէի գաւակ չունենալ, բայց այդ էլ իմ կամքից չէ կախւած:

— Գու ինչքան ունես, Ասլի:

— Ես էլ շատ քիչ ունեմ. միմիայն մի շահի և մի վող *):

Ջարունակում է խօսակցութիւնը:

Այսպէս է ցերեկը չարբաշ և միօրինակ:

Երեկոյ է, շատ ուշ երեկոյ: Փակում են խանութները, գատարկում է բա-

*) Փող — 1) կօպէկի:

զաքը, կարում է անցուղարձը: Ամբողջ քաղաքը թողնում է մուրացկաններին, այդ արհամարածներին. նրանց այժմ խանգարողներ չը կան: Նրանք էլ մէկիկ մէկիկ քաշում, պատասպարում են իրանց բներում. մի բանիսը չէնց փոզոցում, մի անկիւն քաշված՝ գիշերում են, մի բանիսը հացի փոերի գոներին կծկված՝ անցկացնում, իսկ մեծ մասը դիմում է բազար: Այնտեղ անհամեմատ յարմար է, այնտեղ ծածկւած է անձրելից: Այնտեղ են հասարուում մեծ մասամբ նաև շները, մուրացկանների ամենամտերիմ բարեկամները. նրանք իբրար շատ լաւ հասկանում են, իրար շատ մօտ են պառկում, առանց երկիւղ կրելու միմեանցից: Այժմ մուրացկանների շատ քիչ մասն է դիմում գէպի այն ցեխ կեանքը, գէպի բազանիք - թուլամբարները:

Թէև արդէն ուշ գիշեր է, բայց դեռ լսում է հեռւից, շատ հեռւից այն երկու կայք մուրացկանների դառն և դողադողացող հեկեկանքը, հնչում է անընդհատ և միշտ: Չատերին են ծանօթ այդ մուրացկանները, շատերին է սարսափեցրել նրանց յուսահատական կանչը:

— Ալլահ, եթիբ...

Ո՛րքան դառն և ցնցող է այդ երկար պերճանքը:

Գեռ հնչում է, հեռւից, միշտ հեռւից...

II

Բայց այժմ ձմեռ է, սառտիկ ցուրտ, մուրացկանների ամենաամառանելի ժամանակը: Յերեկը էլի նոյն չարբաշ կաներն է, գեռ էլ աւելի վատ:

Գիշեր է, ձմեռային լուսնկայ գիշեր: Չկան մուրացկանները: Նրանք փողոցնե-

րում չեն, այնտեղ ձնով ծածկեած է: Նրանք բազարումն էլ չեն, այնտեղ սառեցնելու չափ ցուրտ է: Իսկ ո՞ր են նրանք:

— Ալլահ, եթիբ...

Բայց լսէք, հեռւից, այն հէնց այս կողմից լսվում է մեր ծանօթ երկու մուրացկանների հեկեկող կանչը. նրանք այժմ էլ են շրջում. ուժեղ է, սարսափեցնող է այդ ձայնը, նա տարածւում է ամէն տեղ, խելի է ամենքին:

Ջահրան էլ գեռ փողոցումն է, նա չը գիտէ, ո՞ր գնայ, ո՞ր պտտապարլի: Հագարտուր մըտքեր կաշկանդել են նրա միտքը. նա խորհում է...

Գեռ նրա 15 տարին չէ լրացել: Մի քանի ամիս առաջ նա ուրախ և երջանիկ էր: Նա չէր մուրում այն ժամանակ, նա մենակ չէր: Հայր ուներ նա, որ ծառայում էր մի ազալի մօտ: Ելլի աշխատ-

տանքով ապրում էին երկուսն էլ, ունե-
ին ապրելու ապահով և տար տեղ: Հայ-
րը իր մօտ էր պահում Ջահրային. յաւ
և բազցը էին այդ օրերը. դարդ չունէր
նա:

Մեռաւ հայրը. այդ կորուստը շատ
մեծ էր Ջահրայի համար. նա փոզոց
նետուեց: Նա էլ սխեց մուրալ, սրա
նրա փշրանքներով կերակրել. բազդի
անոգոք խաղը համարեա նրա հետ էլ
վերջացրեց իր գործը:

Ջահրան զեռ մտածում է: նրա միա-
րը չէ կարողանում կենտրօնանալ. նա
առտանման, երեքման մէջ է: նա արդէն
սոստիկ գոգում է, կյուրւած իր միակ
չարտաւի մէջ, որ իր հօր առածն էր:

Երկար տեց այդ յուսահատական և
անվճռական դրութիւնը, երկար նա սըր-
որաց և գողաց: Ահա նրա ստները շարժ-
ւեցին: նա գնաց. բայց ուր է գնում,

նա ինքն էլ չը գիտէ. ճակատագիրն է
ստաջնորդում նրան:

նա գանգազ, յամբ քայլերով գնում է:
Ալլան, եթիբ...

Էլի հնչեց լուս գիշերին գոյգ մուրաց-
կանների տխուր և կեղկեզող կանչը ան-
ընդհատ, երկանք: նրանք, կարծէք, վճ-
ռիկ էին խանդարել, անհանգստացնել
նրանց, սրօնք հէնց այս բօպէին բազցը
քնի մէջ են. անուշ երազների զրկումն
են:

Յանկարժ Ջահրան նկատեց, սր կանդ-
նած է մի բազանիքի — թուլամբարի
առաջ: Ենչպէս կատարեց այդ, նա չէ
կարողանում հասկանալ: Չատ կան Թ. քա-
գարում պղպիսի բազանիք — թուլամ-
բարներ: Այդ թուլամբարներն են մու-
րացկանների ձմեռայ միակ տար պա-
տսպարանը, այնտեղ են թափում բո-
լորը:

Այնտեղ տար է և վաճառել: Այդ շատ
լաւ գիտէր Չահրան:

Գնալ, թէ չը գնալ, ահա ինչ հարց
էր գրեւած նրա սուտը, շատ դժւար է
վճռել այդ հարցը: Չէ որ նա դողում,
սաստիկ մքտում է, չէ որ կապտել է
արդէն: Նա էլի կուզէր մենակ կծկել
մի պատի տակ, ինչպէս շատ գիշերներ
արել է և ինչպէս անում են շները,
բայց շատ էր մքտում, շատ ցուրտ էր
այսօր:

Իսկ գնալ, նա դժւարանում էր հաշտ-
ուել գրա հետ:

Նա դողդողում և սպասում է:

Թուլամբարներ, այսպէս են կոչում
բաղանիքների այն մասը, ուր լցնում
են տար մոխիրը, նրանք լինում են կամ
ներքոյ, կամ բաղանիքին կից մի սուան-
ձին տեղում:

Այնտեղ ամբողջ կեանք կայ, գեղիս և

ընկած կեանք: Այնտեղ են լցւած ար-
համարւածները, այնտեղ են բոլոր գէն
նետուածները: Թշուառների մի մեծ աշ-
խարհ է դա:

Տարօրինակ է այնտեղ կեանքը, ամեն
ինչ հասարակաց է, սեփականութեան
զգացումըրը գոյութիւն չունի: Կինը իր
սեփական մարմնի տէրը չէ, նա բոլորին
է պատկանում, ամեն որ էլ իբրտուեք
ունի նրանից օգտուել: Մանուկն էլ, նոյն
խոկ երիտասարդն էլ ազատ չէ գրանից,
նրա մարմինն էլ գրեւած է բոլորի տրտ-
մադրութեան տակ:

Այդպէս է կեանքը այնտեղ, թուլամ-
բարներում:

Այդ էլ շատ լաւ գիտէր Չահրան, նա
շատ անպատիւ էր այդ բոլորի մասին:
Ահա ինչու նա տատանւում էր:

Ուրախ էր նա ամառը, նա շատ տե-
ղեր ունէր գիշերելու, յարմար, մենակ

և ապահով: Տար էր ամէն տեղ. ուշուն
էլ լաւ էր, բայց այժմ ուրիշ է, այս
բար է ճարում, մարդ է սառում:

Այսօր էլ նա երկար գողաց և ատմ
վեց անվճռական վիճակի մէջ: — Յան
կարծ նա գողգողաց, երեքսց և սլծո
ընկաւ բազանիքի դասն վրա:

Գուռը բացուեց և նրան ներս առան
Գնաց նա ընկաւների թուի վրա աւելաւ
նազու: Այժմ նրա տեղը տար էր, ան-
չափ տար, փափուկ:

Իսկ գիշերային ծանր լուսնիան մէջ
գեռ երբում և տարածում է գոյլ մու-
բացկանների ցնցող ազերամերը:

— Ալլան, եթէր...

1902 թ

61.575